

Проф. Росица Рангелова: България е на челно място в ЕС на жените, заети в сферата на науката

Проф.
Росица
Рангелова

"България е на челно място
в ЕС на жените, заети в
сферата на науката"

ПУБЛИКУВАНО НА НОЕМВРИ 11, 2020

Кратка информация за изследователя: име, степен, звание, месторабота

Росица Рангелова, доктор на икономическите науки, професор в Института за икономически изследвания (ИИИ) при БАН.

С какво се занимавате на работното си място? (Ежедневието на един учен) – проекти, изследвания, ...

Професионалният ми път премина в БАН, което означава основно в работа по научноизследователски проекти, участие в международни форуми и подготовка на научни публикации. Участвам в международни научни проекти – преди 1989 г. по линия на

сътрудничеството между АН в бившите социалистически страни, а след това – в световен мащаб и преди всичко научните среди в държавите-членки на ЕС. Преди 1989 г. бях на дългосрочна специализация по приложение на математическите методи в Москва и Новосибирск, където подготвих „малката“ си дисертация – за доктор по икономика на тема „Агрегиране и дезагрегиране на отраслите в баланса на междуотрасловите връзки“. През 1989 г. бях на специализация в САЩ по темата за методологични въпроси на международни икономически сравнения. През 90-те години участвах активно в програмата ACE на ЕС, COST и др. и бях гостуващ учен в университети и институти в САЩ – на различни места, Обединеното кралство (Бристол), Нидерландия (Грьонинген), Ирландия (Дъблин), Унгария (Будапеща) и др. Участвала съм в редица проекти по линия на международното сътрудничество в рамките на ЕС като координатор за България и в много международни научни форуми по света. През 2008 г. защитих докторска дисертация на тема „Съвременни измерения на икономическия растеж“ за присъждане на научната степен „доктор на икономическите науки“.

Освен това преподавах разработени от мене дисциплини за бакалавърско обучение и главно магистърски програми в България: „Международни

икономически сравнения“, „Международни сравнителни анализи“, „Етични измерения на бизнеса“, „Икономически растеж и заетост“ и др. в няколко университета: УНСС, НБУ, ВТУ „Св.Св. Кирил и Методий“ и др. Под мое научно ръководство защитиха успешно няколко докторанта в ИИИ при БАН и УНСС. Сега те са утвърдени учени (професори, доценти, зам.-ректори, декани и др.), като с тях продължаваме научното общуване и приятелство.

Какви са научните ви постижения (приноси) и каква е тяхната полза за обществото и икономиката?

Имам над 200 на брой научни публикации – три самостоятелни монографии, няколко участия в колективни монографии, много научни студии и статии. Според системата RePEc от около 12 години съм в първата петица на най-често листвани в света учени-икономисти от България. От години имам силни позиции в ResearchGate, като ежеседмично докладват позицията ми, според които често има най-голям интерес към моите публикации в целия Департамент, тоест БАН.

Получих званието заслужил професор в ИИИ при БАН за всеотдайна и дългогодишна работа и утвърждаване авторитета на Института (решение на Научния съвет от 30 април 2014 г.).

Какво ви мотивира да изберете професията на изследовател?

Завърших специалност „Статистика“ в бившия Висш икономически институт „К. Маркс“ (днес УНСС) в София. Имах най-висок успех и право на избор на работа. Постъпих в тогавашното Централно статистическо управление (днес НСИ), в отдела, който подготвяше доклади и отчети за управляващите органи в страната. Работата беше интересна, но монотонна, не особено интензивна, неритмично натоварена и не предполагаше научно развитие. Преподавателите от университета познаваха качествата ми и ме насърчаваха да се ориентирам към научна работа. Предстоеше конкурс в (тогава) Икономическия институт на БАН и аз участвах. Когато ме приеха, разбрах, че точно такава естество на работа и изява съм желала – да търсиш и четеш обилно (ако може безкрайно) научна литература и други източници, да обогатяваш непрекъснато знанията си, да търсиш нови тенденции, проблеми, твърдения и др., да имаш смелостта да ги защитаваш и застанеш с лицето си пред отговорността или признанието. Да разполагаш с цялото свое време, като нямаш нормирано работно време, което да те ограничава. Мнозина от нас работят по различно време на денонощието, а най-много се радвам(е) на няколкото дни един след друг обявявани национални празни-

ци, когато може да се свърши доста работа. Това не може да се разбере от по-традиционно настроените хора. Интровертната работа на учения не предполага да бъде на показ, заради което злонамерени или неинформирани хора казват, че „в БАН не се работи, или се работи малко“.

Какво допринесе за развитието ви като изследовател? (обучение, ръководител, работа в индустрията, стипендия в чужбина, екип, ...)

За развитието ми като изследовател дължа много на преподавателите в катедра „Статистика“ през 70-те години на ХХ век – акад. Иван Стефанов, проф. Петър Шапкарев, проф. Здравко Сугарев и др. Те имаха научни позиции и в Икономическия институт на БАН и така се получи естествен преход от обучението към професионалното ми развитие. За мене остава светъл пример тяхното добронамерено и приятелско отношение към всеки един от нас от позицията на техния авторитет. Тогавашната Икономико-математическа лаборатория (ИМЛ) в института бяхме двайсетина на брой млади хора. В цялата ИМЛ имаше около 40 души (колкото днес са общо в целия институт). Сега, когато съм на възрастта тогава на моите ръководители, отчитам, че съм заимствала (или ми е било близко по нагласа) да работя със студенти и млади колеги и да преда-

вам колкото мога повече от своя опит, да им помагам и насърчавам за науката. Наскоро излезе колективен труд в чест на 100-годишнината на акад. Евгени Матеев – гордост на българската икономическа наука в международен мащаб – и в него разказвам за част от нашия опит в развитието на икономико-математическото направление в страната под неговото силно влияние.

(Виж: Рангелова, Р. (2020). За оригиналното в идеите на академик Евгени Матеев. В: „Актуалност и непреходност. За творчеството на акад. Евгени Матеев: съратници, последователи и ученици“. 100 години от рождението на акад. Евгени Матеев. Отг. ред. проф. д-р Катя Владимирова. Издателски комплекс – УНСС, София, 2020, стр. 64-85.)

Още при първите контакти с колегите от западните страни след 1989 г. и отваряне на обществените отношения и икономиките между Изтока и Запада забелязах някои специфики. Първоначално, ние имахме някои задръжки и несмелост в контактите с тях поради неизбежното влияние на току-що свалената желязна завеса. Разбрахме, че не сме по-слабо квалифицирани от тях, дори имаме някои предимства. Освен това жените в бившите социалистически страни бяха много добре представени в науката, което правеше

впечатление и на западните ни партньори. Тази тенденция се запази и днес. По данни на Евростат (2018 г.) от близо 15 млн. учени и инженери в ЕС, 59% са от мъжки пол, а 41% от женски. България е челно място в ЕС на жените, заети в сферата на науката – дели второто място с Латвия, като 52% от всички учени и инженери са от женски пол. На първо място се нарежда Литва (57%), а на трета позиция е Дания с дял от 51%.

От дистанцията на времето мога да обобщя, че в каквито и да било проекти или научни форуми да съм участвала, изпитвах сигурност в себе си и дълбочина на научното мислене, което свързвам с благотворното влияние, получено в БАН.

Какви проблеми срещат учените във вашата област (за професионалното си развитие и в работата си)?

– Подценяване на науката на национално ниво. Най-големият и според мене неразрешим проблем е управлението на страната от държавници, които нямат усет към значението на науката за една страна и откровено я подценяват, но говорят за нея, за да покажат пред управляващите в ЕК важност и компетентност. Повечето от тях нямат качествата и визията да изпълняват тази длъжност, имат по-

литически и конюнктурни пристрастия.

– Унизително ниското заплащане на учените и особено на младите учени. До степен да не се коментират числа. Три десетилетия вече статуквото се е заковало и НЕ виждам изгледи да се променят нещата. Както всички знаем, не е въпросът в липсата на пари, какъвто е вечният отговор. Липсата на добро заплащане достатъчно принизява самочувствието и възможностите за живот на учените. В резултат на това по-възрастните ограничават научните си амбиции, свързани с повече творчество, а младите избягват да идват на редовен трудов договор в БАН. Това включва и липсата на средства за международни специализации и участие на учените в международни конференции.

Междувременно в Румъния на два пъти бяха значително повишени работните заплати. Сега там пак се повишават и то значително, а при нас предизборно. По линия на двустранното сътрудничество между АН на България и Румъния разбираме колко сме по-изостанали и ограничени в нашите международни контакти. В резултат на общата си умела и постоянна политика на развитие Румъния изпревари безвъзвратно България – от равни позиции на двете държави при приемането ни в ЕС – индексът

на БВП на човек от населението при ЕС(27)=100 за 2019 г. Румъния има индекс 69, а България – само 53.

По време на управлението с премиер Станишев сам той инициира за член-кореспонденти и академици (и само за тях) повишаване на заплатата (или пенсията – не е ясно какво всъщност е това, защото те са най-вече в пенсионна възраст, но тогава трябва да бъде към НОИ), като се изравни с тази на народен представител и изплаща пожизнено. Това не беше предварително обсъждано сред учените, както и много други неща не се обсъждат и не само в областта на науката. Какво беше моето изумление, когато като член на Общото събрание на БАН разбрах, че това влиза в перото работни заплати в общия бюджет. При това около една трета от този контингент никога не е работил в БАН, а в различни университети.

– Преди три десетилетия за БАН се искаше да излезе от т.нар. съветски модел на АН – да се занимават само с научноизследователска работа, а университетите – да преподават за разлика от западните университети, където и двата вида дейности са широко застъпени. Пак от дистанция на времето и широко наблюдение защитавам позицията, че колегите от БАН се справиха по-бързо и по-добре с пристъпване и към преподавателска работа,

отколкото преподавателите от университетите да правят научни изследвания. Тяхното оправдание е, че имат висока учебна натовареност и нямат време за научна работа.

Какво, според Вас, трябва коренно да се промени в България по отношение на науката?

Голямата част от учените искат промени, като има много различни гледни точки по тези въпроси и има необходимост от постоянна дискусия.

– Досега повечето министри на образованието бяха ограничени като стратегии и реформатори. Управляващите в науката и образованието не са известни авторитети, каквито е имало в миналото, но пък и се спори дали това трябва да влиза в длъжностната им характеристика, или трябва да надделяват мениджърските им качества. Въпросите се рашават най-често конюнктурно и краткосрочно. Например, през изминалите 30 години имаше често изказвано намерение да се намали броят на университетите в страната (тогава 53). С различни аргументи и замълчаване по въпроса не се получи редуциране.

– При повишаване на заплатите на преподаватели и учени в страната БАН е винаги подценяваната. И тези дни управляващите обявиха (пак спонтанно)

повишаване на стипендии и заплати на преподаватели и държавните служители (преди изборите, защо ли?). Огорчението от отношението към БАН в случая беше изразено от Научния секретар на БАН неотдавна в деня на годишнината ѝ. Както все по-ясно става ясно, спешно са нужни реформи най-напред в моралните устои в управлението, за да се премине към повече професионализъм и върховенство на закона (каквото е искането на сегашните протести в страната и по света).

– Още от 2010 г. се заговори за корупция във ФНИ към МОН. (Бих могла да развия темата по-широко.) Оттогава досега никой не пое ангажимент да се разкрие тази схема и промени, а само се замълча по въпроса. Аз поне не съм чела ясни и открити доклади. И до днес е така, като усилията са да се създава впечатление, че всичко е наред.

И нещо друго – към университетите в България, в които преподавателите са доста по-добре платени от тези в БАН, има създадени фондове за научни изследвания. Чувала съм, че в Чехия този фонд е в структурата на Чешката академия на науките.

– Аз съм сред тези, които смятат, че трябва да се преразгледа институцията Събранието на академиците и член-кореспондентите (САЧК) дали не е анахлонична. Това направиха АН

в други бивши социалистически страни. При нас и преди, и сега, тези длъжности са повече „за наши хора“. Всички знаем, че има и стойностни учени сред тях, с които България се гордее. Това е друго. Те щяха да бъдат такива и без да са академици. Днес в кръга на САЧК се долавят няколко групи – едните са излезли от науката в заслужен отдых и не се интересуват. Част от тях не са се занимавали с управлението на науката и докато са били на активна работа – било поради интровертния характер на науката, било съзнателно и т.н. Днес те не могат да бъдат водещите, защото са откъснати от сегашната научна среда в БАН и динамичните глобални тенденции в развитието на науката.

– Между многото регулации за научно израстване на академичния състав ме изумява едно, според което при избор на доктор на науките („голям“ доктор) участват хора, които нямат такава научна степен. Това е все едно в научните журита по защита на „малката“ степен „доктор“ да участват още незащитили докторанти. Не е възможно изследователи, които не са се срещали лично с критериите за такава научна степен, да я отстояват. Безусловно това води до спад на нивото на науката. Да не говорим колко е на практика принижена тази научна степен (д.н.) в законодателството и на практика, или мартеничката, както я наричаше Сергей Игнатов, экс-министър на об-

разованието. Сам той обаче побърза да си я закичи, заедно със званието професор, докато беше министър при скромни лични научни постижения. Това демотивира учените да работят по такава дисертация и не само по нея.

– Нужно е повече популяризиране на хората в науката и това трябва да бъде по инициатива главно на БАН. Добър пример е проектът „Енциклопедичен справочник и база данни „Жените в историята на академичната наука в България“ на Научния архив на БАН от 2018 г. Изданието включва сведения за научната кариера на жените и тяхното израстване до доценти, професори, член-кореспонденти и академици на основна работа в БАН от нейното създаване до края на 2015 г. Проектът е одобрен и финансиран от ЮНЕСКО. Да си призная, очаквах дори при нашата българска „неповратливост“ да се популяризира по-широко този труд и положителните примери в него, а още повече да се разпространява информацията за науката сред обществеността в България.

– Наблюдава се като световно явление силно предпочитание към приложни работи, без да се залага на теорията (фундаментата). Залага се на това (бих казала заиграва се), че науката вече не предлага абстрактни теории, а решения на реални проблеми. Но приложни работи без научен фундамент

лесно могат да доведат до занаятчийство. И точно БАН е националният научен център с традиции и признание в развитието на фундаментални науки. Защото има голяма разлика между теоретичната и приложната наука, а в БАН първата постепенно губи значение, но без нея, намалява и значението на втората за страната ни като цяло.

– Промените в науката неизбежно и безвъзвратно идват със смяната на поколенията. Това се случва обаче по-бавно и по-трудно отколкото го изисква времето и с доста загуба на човешки ресурс, напускащ неудовлетворен страната ни.

Трябва да бъдат положени усилия за задържане и научно израстване на млади учени в БАН на основен договор. В някои институти има значителен дял млади, които обаче са на втори договор (те избягват основния договор и докторантури заради ниското заплащане в БАН). Но на заетите на втори договор по правило не може да се разчита за систематизиран и последователен интерес, участие и отдаване на академичната наука.

Трябва ли да се говори за наука и защо?

За мислещите хора това е риторичен въпрос. Разбира се, че трябва да се го-

вори за наука във всяка страна, включително България. Основна роля за развитие на науката се пада на теоретичните (защо не фундаменталните) въпроси, които са присъщи за институцията БАН, и които са принизявани през последните десетилетия под благовидни предлози за по-голямата роля на приложните изследвания, които обслужват практиката. Само че се пропуска основно правило – без теория, няма добра практика. Върви се в посока на занаятчийство.

Доказана истина е, че равнището на науката говори за нивото на държавата като настоящ и бъдещ потенциал за развитието си и като партньор в международно сътрудничество, който заслужава внимание и респект. Моето усещане е, че за съжаление през последните три десетилетия други тенденции избуяха и те не бяха в полза на увеличаване на постиженията и потенциала в БАН.